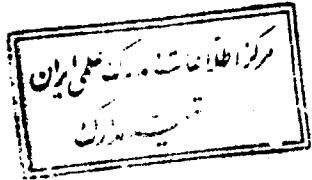

۳۱۲۹۵

بسم الله الرحمن الرحيم

موضوع: فارس در عهد ترکمانان (قراقویونلوها و آق قویونلوها)

بوسیله

مهدی فخریان

ارائه شده به معاونت تحصیلات تکمیلی به عنوان بخشی از فعالیتهای

تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته

تاریخ

از

۸۷۱۸-۰

دانشگاه شیراز

شیراز ، ایران

ارزیابی و تصویب شده توسط کمیته پایان نامه با درجه

امضاء اعضای کمیته پایان نامه

استاد راهنما: دکتر عبدالرسول خیراندیش ، استادیار بخش تاریخ

استاد مشاور: دکتر سید ابوالقاسم فروزانی ، استادیار بخش تاریخ

استاد مشاور: دکتر عزت الله نودری ، استادیار بخش تاریخ

شهریور ۱۳۷۹

۳۱۲۹۵

تقديم به:

كودكاني كه نداری را لمس می کنند

و

شب را با گرسنگی به پایان می رسانند

سپاسگزاری

اینک که این پایان نامه به یاری خداوند منان به پایان رسید از استاد راهنمایم جناب آقای دکتر عبدالرسول خیراندیش، دانشمند فرزانه و معلم تعلیم و تربیت تقدیر و تشکر می نمایم.

شخصیتی که در طول تحصیل، تحقیق و تألیف این رساله از انتقادهای و پیشنهادهای آن چنان بهره مند شدم که نمی توانم آن همه را بزبان آورم و در ساعاتی که گرفتار حیرانی و سردرگمی بودم آنچنان مورد محبت قرار داد که توانستم با دلگرمی های ایشان این امر را به پایان برسانم.

همچنین استاد مشاورم جناب آقای دکتر سید ابوالقاسم فروزانی عالمی دیگر که با خواندن این رساله و دادن پیشنهادهایی جهت اصلاح آن خدمت بسیار ارزنده ای به حقیر نمودند، تقدیر و تشکر می نمایم.

جناب آقای دکتر عزت الله نوذری دیگر استاد مشاور در امر تصحیح و نشویق حقیر جهت انجام این وظیفه کمتر از دیگران نسبت به بنده مهربانی نکردند همکاری ایشان قابل تقدیر و ستایش است.

در پایان از جناب آقای حسن حیدرهدایت، دوست عزیز و ارجمندم که زحمت تایپ را به عهده گرفتند و آقای مهدی حیدری که ترجمه چکیده پایان نامه را به انگلیسی متحمل شدند، تشکر می نمایم.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱-۱۰	فصل اول : طرح تحقیق و مروری بر منابع
۲-۴	۱-۱ - مقدمه
۵-۱۰	۱-۲ - نگاهی به منابع تاریخ فارس در قرن نهم هجری قمری
۱۱-۸۳	فصل دوم : تاریخ سیاسی ایران در دوره تیموریان با تکیه بر تاریخ فارس
۱۲-۱۷	۲-۱ - موقعیت جغرافیایی فارس
۱۸-۲۳	۲-۲ - سقوط ایلخانان مغول و آغاز حکومت‌های محلی
۲۴-۲۷	۲-۳ - فارس در آستانه یورش تیمور
۲۸-۳۵	۲-۴ - حکومت تیموریان در ایران
۳۵-۳۸	۲-۴-۱ - جانشینان تیمور
۳۹-۴۵	۲-۵ - تصرف فارس و واگذاری حکومت آن ایالت به امیر زاده عمرشیرخ ...
۴۶	۲-۵-۱ - جانشینی پیر محمد بن عمرشیرخ در فارس
۴۶-۵۸	۲-۵-۲ - محمد طبسی تلاش برای احیاء حکومت مظفریان در فارس
۵۸-۶۱	۲-۵-۳ - شورش حسین شربت دار و کشته شدن حاکم فارس
۶۱-۶۳	۲-۵-۴ - اسکندر میرزا از همدان تا شیراز

صفحه	عنوان
۶۳-۷۰	۵-۵-۲- شورش سلطان معتمد آخرین باز مانده مظفری
۷۰-۷۶	۶-۵-۲- حکومت میرزا ابراهیم بن شاهرخ بر فارس
۷۶-۸۲	۷-۵-۲- تصرف فارس بدست محمد سلطان حاکم همدان
	۸-۵-۲- افول حکومت تیموریان در فارس (ابوالقاسم بابر میرزا ناتوان در
۸۲-۸۳	اداره دو مرکز قدرت، خراسان و فارس)
۸۴-۱۰۸	فصل سوم: قراقویونلوها و تلاش برای نفوذ در نواحی شرقی و تصرف فارس
۸۵-۸۸	۱-۳- تشکیل سلسله قراقویونلو
۸۸-۹۱	۱-۱-۳- آذربایجان پس از مرگ تیمور
۹۱-۹۲	۲-۱-۳- جانشینان قرايوسف
۹۳-۹۸	۲-۳- قراقویونلوها در فارس
۹۸-۱۰۳	۳-۳- شورش پیر بوداق در شیراز و فعالیت مشعشعیان
۱۰۳-۱۰۸	۴-۳- افول قدرت قراقویونلوها در فارس
۱۰۹-۱۴۳	فصل چهارم: تسلط آق قویونلوها بر ایران (به استثنای خراسان)
۱۱۰-۱۱۳	۱-۴- تشکیل حکومت آق قویونلوها
۱۱۴-۱۱۷	۲-۴- حکومت سیدی علی در شیراز
۱۱۸-۱۲۲	۳-۴- شورش اغور لو محمد در شیراز و تلاش برای رسیدن به پادشاهی ..
۱۲۲-۱۲۵	۴-۴- فارس در دوره الوند میرزا بن خلیل سلطان
۱۲۶-۱۳۸	۵-۴- واگذاری حکومت فارس به منصور بیک پرناک
۱۳۹-۱۴۳	۶-۴- قدرت گیری شاه اسماعیل و حرکت به سوی فارس
۱۴۴-۱۵۲	فصل پنجم : حکومت‌های مستقل در قلمروی فارس

صفحه	عنوان
۱۴۵-۱۴۷	۱-۵-ملوک لار در عصر تیموریان و ترکمانان
۱۴۷-۱۵۲	۲-۵-ملوک هرمز در عصر تیموریان و ترکمانان
	فصل ششم: اوضاع اقتصادی ایران در قرن نهم هجری قمری با تکیه بر
۱۵۳-۱۶۶	ایالت فارس
۱۵۴-۱۵۸	۱-۶-نگاهی به اوضاع اقتصادی ایران در دوره تیموریان و ترکمانان
۱۵۹-۱۶۶	۲-۶-اوضاع اقتصادی فارس
	فصل هفتم: اوضاع فرهنگی ایران در قرن نهم هجری قمری با تکیه بر
۱۶۷-۲۰۵	ایالت فارس
۱۶۸-۱۷۰	۱-۷-نگاهی به اوضاع فرهنگی ایران در قرن نهم
۱۷۱	۲-۷-اوضاع فرهنگی فارس در قرن نهم
۱۷۱	۳-۷-نثر نویسان
۱۷۱-۱۷۴	۱-۷-۳-شرف الدین علی یزدی
۱۷۴-۱۷۹	۲-۷-۳-علامه جلال الدین دوانی
۱۷۹-۱۸۰	۳-۷-۳-غیاث الدین منصور دستکی شیرازی
۱۸۱-۱۸۶	۴-۷-۳-فضل الله بن روز بهان خنجی
۱۸۷-۱۸۹	۵-۷-۳-دیگر علما و نثر نویسان قرن نهم و ابتدای دهم هجری در فارس .
۱۸۹-۱۹۰	۴-۷-نظم سرایان
۱۹۰	۱-۷-۴-بسحق اطعمه
۱۹۰-۱۹۱	۲-۷-۴-کمال الدین حسین بن غیاث الدین محمد شیرازی
۱۹۱	۳-۷-۴-مولانا طالب جاجرمی

صفحه	عنوان
۱۹۱ ۷-۴-۴-حافظ علاف شیرازی
۱۹۱-۱۹۲ ۷-۴-۵-ابو سعید نسیمی شیرازی
۱۹۲ ۷-۴-۶-عیشی شیرازی
۱۹۲ ۷-۴-۷-شرف الدین علی یزدی
۱۹۲-۱۹۴ ۷-۴-۸-شاه داعی
۱۹۴ ۷-۴-۹-مکتبی شیرازی
۱۹۴-۱۹۵ ۷-۴-۱۰-نظام الدین محمود یزدی
۱۹۵ ۷-۴-۱۱-سالک الدین محمود حموی یزدی
۱۹۵-۱۹۶ ۷-۴-۱۲-بابا فغانی شیرازی
۱۹۶ ۷-۴-۱۳-مانی شیرازی
۱۹۶-۱۹۷ ۷-۴-۱۴-اهلی شیرازی
۱۹۷-۱۹۸ ۷-۴-۱۵-ملا محمد ادایی شیرازی
۱۹۸-۱۹۹ ۷-۵-مراکز تعلیم و تربیت
۱۹۹-۲۰۲ ۷-۵-۱-سواد فرمان سلطان یعقوب بهادر
۲۰۲-۲۰۴ ۷-۶-هنر و معماری در فارس
۲۰۴-۲۰۵ ۷-۶-۱-بقعه سلطان ابراهیم یا بقعه شهدا در نزدیکی دهبید
۲۰۶-۲۰۹ فصل هشتم: کلام پایانی
۲۰۷-۲۰۹ نتیجه
۲۱۰-۲۱۷ کتابنامه

فصل اول: طرح تحقیق و مروری بر منابع

مقدمه

حد فاصل انقراض ایلخانان تا یورش تیمور به سرزمین ایران که دوران شکل گیری حکومت های محلی بود ، چندین سلسله بر ایران به حکومت پرداختند. به علت نبود حکومت مرکزی قوی که بتواند این حکومت های کوچک و بزرگ را تحت یک نظام واحد سیاسی درآورد این دوره به دوره فترت نیز معروف میباشد.

ایران در طول این مدت دچار تحولات ، اغتشاشات و هرج مرج فراوان بود که بر اساس آن زندگی مردم به تلخی و بدی می گذشت. در عین حال هیچکدام از قدرتهای موجود در کشور قادر به حذف دیگری نبود تا بتواند بر تمام ایران آنروز تسلط پیدا کند و زمینه را برای آرامش و امنیت فراهم نماید. درگیریها و نزاع ها در بین حکام به حدی رسیده بود که گفته شده خواجه شمس الدین حافظ شیرازی وقتی از قدرت گیری تیمور در ماوراءالنهر مطلع میگردد ، آمدن تیمور را آرزو میکند و ورود وی به ایران را به علت نابسامانی های موجود در جامعه به فال نیک می گیرد. چنانچه وی میگوید :

خیز تا خاطر بدان ترک سمرقندی دهیم کز نسیمش بوی جوی مولیان آید همی
سرانجام تیمور با هجوم به ایران به عمر سلسله های محلی متعدد پایان میدهد
و ایران را تحت سیطره خویش می کشد. اگرچه تهاجم تیمور به ایران همانند سلف وی
(چنگیز خان) با غارتها ، کشتارها و ویرانیها همراه بود اما طولی نکشید که وی و
جانشینانش در برابر عظمت فرهنگ و تمدن ایران زمین سر تعظیم و تسلیم فرود آورند.
پس از افول تیموریان در اواسط قرن نهم تا دهه اول قرن دهم هجری به ترتیب
دو سلسله ترکمانی قراقویونلو و آق قویونلو در نواحی شمال غربی ایران به گسترش قلمرو
خویش پرداختند و در صحنه سیاسی ایران ظاهر شدند. دوره حاکمیت ترکمانان

قراقویونلو بر ایران به علت آشفتگیهای درونی و قدرت روبه رشد همسایه رقیب آن آق قویونلوها چندان دوامی نیاورد و به زودی بعد از دو دهه حکومت بر ایران (باستثنای خراسان) جای خود را به آق قویونلوها سپردند. دوره حکومت این سلسله بخاطر آرامش نسبی درونی که در دوره زمامدار مقتدر آن اوزون حسن بر کشور حاکم شده بود هر چند دوام چندانی نداشت از درخشانترین دوره های تاریخ ایران محسوب می گردد. در دوره حکومت این پادشاه مقتدر شهرهای ایران از جمله تبریز آباد شد، بازرگانی رونق یافت و برای رابطه با کشورهای خارجی بخصوص اروپائیان گامهای جدیدی برداشته شد، هرچند حکومت آق قویونلوها بر ایران همانند قراقویونلوها چندان دوامی نیافت و با تشکیل اتحادیه قبایل تحت رهبری خاندان شیخ صفی در سال ۹۰۷ هـ - ق از بین رفت ولی در واقع سرآغاز تحولات جدیدی در ایران بود که بعدها توسط صفویان تداوم یافت.

در طول قرن نهم هجری ایالت فارس - که همواره نقش مهمی در تاریخ ایران از جنبه های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی داشت - دوره ای پر فراز و نشیب را پشت سر گذاشت بگونه ای که در چند دهه اول چندان مورد توجه قرار نگرفت ولی بتدریج در دهه چهارم همان قرن با از بین رفتن سیادت تیموریان بر نیمه غربی ایران، فارس به رقیبی جدی برای خراسان و هرات تبدیل شد بگونه ای که شاهرخ مجبور گردید چندین بار در امور آن ایالت مداخله نماید. در دوره بابر میرزا این مداخلات شدت بیشتری به خود گرفت. در حالی که در آذربایجان قراقویونلوها با گسترش قلمرو خویش بسوی نواحی مرکزی و جنوبی ایران در واقع از مشکلات درونی امپراطوری تیموری استفاده نمودند.

در دوره ترکمانان که پایتخت حکومت آنها شهر تبریز بود فارس از موقعیت خاصی برخوردار بود. زیرا در حد فاصل دو قدرت تیموریان در شرق و ترکمانان

(قراقویونلو و بعداً آق قویونلو) واقع شده بود. این امر باعث گردید تا حاکمان ترکمان با دیدی دیگر به فارس بنگرند. لذا با فرستادن شاهزادگانی به ایلات سوسی در حفظ موقعیت استراژیکی آن داشتند. اگرچه بعدها فارس کانون استقلال خواهی شاهزادگان گردید اما به هر حال در این دوره شیراز به علت موقعیت جغرافیایی و جایگاه خاص خود پایتخت دوم محسوب گردید. با قدرت گیری صفویان و تسلط آنها بر ایران و اتحاد تمام این سرزمین تحت نظر یک پادشاه مستقل با مذهبی واحد بتدریج ایالت فارس موقعیت خود را در قرن دهم از دست داد و حاکمان آن رقیبی جدی برای حکومت مرکزی نشدند.

در این تحقیق علاوه بر مسائل سیاسی اوضاع فرهنگی و اقتصادی فارس نیز بررسی شده است و همچنین به چگونگی شکل گیری حکومت تیموریان ، ترکمانان و اوضاع فرهنگی و اقتصادی ایران نیز بطور خلاصه و گزینشی اشاره دارد.

در بخش پایانی گفتار خویش بر خود واجب می دانم از استاد راهنمایم آقای دکتر عبدالرسول خیراندیش و اساتید مشاور ، آقایان دکتر سیدابوالقاسم فروزانی و دکتر عزت الله نوذری که در طول تحصیل و تحقیق پیرامون این موضوع از هیچ کمکی دریغ نوزیده اند تشکر و قدردانی نمایم.

من الله توفیق

مهدی فخریان

گچساران

تیرماه ۱۳۷۹

چکیده

موضوع : فارس در عهد ترکمانان (قراقویونلو و آق قویونلو)

بوسیله : مهدی فخریان

این رساله ، تحقیقی پیرامون ایالت فارس در قرن نهم هجری قمری است و پیرامون سه محور تاریخ سیاسی ، اقتصادی و فرهنگی فارس در قرن نهم تألیف شده است .

فصل یکم : طرح تحقیق و مروری بر منابع

فصل دوم : تاریخ سیاسی ایران در دوره تیموریان با تکیه بر تاریخ فارس

فصل سوم : قراقویونلوها و تلاش برای نفوذ در نواحی شرقی و تصرف فارس

فصل چهارم : تسلط آق قویونلوها بر ایران به استثنای خراسان

فصل پنجم : حکومت‌های مستقل در قلمروی فارس

فصل ششم : اوضاع اقتصادی ایران در قرن نهم هجری با تکیه بر ایالت فارس

فصل هفتم : اوضاع فرهنگی ایران در قرن نهم هجری با تکیه بر ایالت فارس

فصل هشتم : کلام پایانی

در نیمه اول قرن نهم تیموریان و در نیمه دوم به ترتیب سلسله های قراقویونلو

و آق قویونلو بر ایران به حکومت پرداختند. در طول نیمه دوم که ترکمانان بر ایران

مسلط شدند تیموریان محدود به شرق ایران شد و فارس به عنوان ایالت مرزی ترکمانان با تیموریان به علت موقعیت خاص استراتژیکی خود از اهمیت بسیاری برخوردار بود ، زیرا حاکمان فارس سد استواری در مقابل تیموریان بودند. بنابراین همواره یکی از شاهزادگان مستعد ترکمان به حکومت آن ایالت منصوب می گردید تا بتواند مانع گسترش قلمرو تیموریان به نواحی مرکزی و غربی شود ، اما علیرغم این تدبیر شاهزادگان ترکمان با ورود به شیراز (مرکز ایالت فارس) اقدام به طغیان علیه حکومت مرکزی نمودند و پادشاه ترکمان را با مشکلاتی مواجه کردند.

از نظر اقتصادی فارس به علت موقعیت جغرافیایی (واقع شدن در کنار خلیج فارس) ، شرایط آب و هوایی متنوع و تنوع محصولات از اهمیت بسیاری برخوردار است. از نظر فرهنگی همچون ادوار گذشته، فارس نقش مهمی در تاریخ ایران ایفا نمود و علمای بزرگی چون جلال الدین دوانی و فضل الله بن روز بهان خنجی را که مقدمه ای برای تحولات فلسفی در قرن بعدی گردید را تقدیم جامعه فرهنگی نمود.

نگاهی به منابع تاریخ فارس در قرن نهم

قرن نهم هجری قمری یکی از ادوار مهم تاریخ ایران است که بترتیب تیموریان، قراقویونلوها و آق قویونلوها بر آن حکومت کردند. مورخین آن دوره به علت توجه شاهان و شاهزادگان (تیموری و ترکمان) به حفظ اخبار نیاکان و شرح جنگها و فتوحات آنان، از موقعیت و منزلتی خاصی برخوردار بودند در نتیجه زمینه را برای رشد فن تاریخ نویسی فراهم ساختند.

مورخین آن عصر (قرن نهم) همچون ادوار گذشته در سه بعد عمومی^۱، سلسله ای^۲ و محلی^۳ به تألیف کتب تاریخی خود اقدام نمودند، اگرچه در این دوره اثری درباره تاریخ محلی فارس نیست. ولی با مطالعه تواریخ عمومی و سلسله ای می توان به حوادث سیاسی و اجتماعی و فرهنگی فارس در آن دوره پی برد.

از مهمترین منابع دست اول این دوره ظفرنامه شامی نوشته مولانا نظام الدین شامی است. شامی از همراهان تیمور بود و کتابش در چگونگی فتح سرزمینها از جمله ایران حائز اهمیت است. شرف الدین علی یزدی مورخ دیگری است که کتاب ظفرنامه را به دعوت و تشویق سلطان ابراهیم حاکم فارس، در باب حکومت تیمور و فتوحاتش نگاشت که در واقع تکمیل کننده ظفرنامه شامی است. محدوده زمانی این کتاب اواخر دولت ایلخانان (۷۳۶ تا ۸۰۷ هـ - ق) تا سال درگذشت تیمور گورکانی و آغاز منازعات داخلی برای جانشینی تیمور است. شرف الدین علی یزدی با دقت تمام فتوحات و حوادث زمان تیمور را پی گیری می نماید و با لحنی مشحون از تملق و چاپلوسی به

۱- چون روضه الصفا و حبيب السیر .

۲- چون ظفرنامه شامی، ظفرنامه یزدی، کتاب دیلر بکره، تاریخ عالم آرای امینی .

۳- چون روضات الجنات فی تاریخ مدینه المبرات، تاریخ طبرستان و رویان و ملزندان، تاریخ آل مظفر .